

HISTÒRIA ORAL (NOTES CURTES)

9. TRAMVIES DE CAVALLS

Una altra anècdota que em ve al cap i la conte fou el que, com he dit, mon aiaio era tartaners i feia el servici d'Alaquàs i d'Aldaia a València. Per aquell temps, devia ser al voltant de l'any 1898, s'instal·là la línia de Tramvies a Cavalls de València a Torrent si se suposa que, en considerar la Companyia que els llevava la feina als tartaners, tant de Torrent com d'Alaquàs i a l'igual que als de Xirivella, els oferí el càrrec de conductor de tramvia, amb açò d'alguna manera els compensava de l'estropici que havia fet dels seus negocis.

A més d'oferir a mon iai el lloc de conductor de tramvia, la Companyia li demanà, i s'entengueren, que en la tenda-taverna on estava establert, fera un lloc perquè el passatger l'utilitzara com a parador, és a dir, lloc on els passatgers tant d'Alaquàs com d'Aldaia pogueren esperar el tramvia, sobretot els dies d'hivern o de mal oratge.

Quan la Companyia cregué oportu, deixà de prestar servici aquell quartet; però encara que el parador desaparegué com a tal, la tenda de ca Mariano fou sempre lloc on els passatgers del tramvia i tota la gent que volia, tant d'Aldaia com d'Alaquàs, feren ús del local i de l'amistat de la casa. M'ha aplegat la notícia que quan les filles de mon iai netejaven el que era el lloc del públic en la tenda, tenien instruccions del seu pare de no canviar de lloc els paquets perquè la gent que els havia deixat no pensara, en no estar el paquet en el mateix lloc, que havien aplegat a donar pena.

Mariano Planells Segura. 68 anys

10. LES PARADES DEL TRAMVIA

Parades de la línia de tramvies de València a Torrent assenyalada amb el número vint-i-un, al pas per Alaquàs

PRIMERA PARADA, (venint de València). En els "Fondos", la feia allí o en la caseta dels peons caminers, que estava un poc abans.

SEGONA PARADA. En el "Ave Maria", que coincidia amb una sèquia que travessava el camí on baixaven els dies feia bon oratge els passatgers d'Aldaia. Després venia un creuer, és a dir, on els tramvies que tenien en la part gran del recorregut via única es trobaven en una doble via, on el comboi que aplegava abans s'esperava al que venia en l'altra direcció, i s'efectuava el dit creuament. Aquest creuer estava enfront de les finques que estan assenyalades actualment amb els números 8, 10 i 12, de l'Avinguda de Blasco Ibañez.

TERCERA PARADA. Enfront de la tenda de Mariano el tartaners, que feia cantó amb el carrer de València, a la part de Torrent (hui Ausiàs March, 2).

QUARTA PARADA. En la Fillola, és a dir, enfront del que és hui el carrer de les Palmeres. L'anomenada aleshores Fillola, després s'anomenà Avinguda de Genovés i ara Avinguda del País Valencià.

CINQUENA PARADA. Davant de ca Soler, on es troba ara una assenyalada amb el número 55, després d'una finca de vivendes, una vegada es passa el carrer de D. José González Huguet.

SISENA I ÚLTIMA PARADA D'ALAUQUÀS. Enfront de la Casa de la Puríssima, on ara, a l'esquerra, hi ha la gasolinera.

Un poc abans d'eixa parada, a la part dreta del camí, havia una vaqueria, que era propietat de D. Ramón Ferrando Migué i dels germans. Aquest D. Ramón, amo de la xocolateria de Santa Caterina, era molt cordial amb els tramviers i tenia molt solta la petaca amb ells; en eixe punt, quan viatjava el tal D. Ramón, els conductors moderaven prou la marxa del tramvia i aquest senyor baixava en marxa.

Hem assenyalat l'existència d'un creuament. Aquest era l'únic que hi havia en terme d'Alaquàs, ja que anteriorment a aquest hi havia un a penes passar el pas a nivell del tren a València a Útiel, que estava enfront d'un camp propietat d'un alaquaser, Francisco Forment Martínez

"tio Buixquera", que fon Alcalde d'Alaquàs als voltants de l'any 1930 i al qual, per permetre posar un post dins la seua propietat, a més de pagar-li algun diner li feren un passe per viatjar amb el tramvia debades, i que fon utilitzat per l'hereu del camp, Francisco Alos Haro, també ex-Alcalde d'Alaquàs i fill polític de l'anterior, fins que els tramvies circularen per la línia València-Torrent.

Mariano Planells Segura. 68 anys

11. FA CINQUANTA ANYS

Es costum parlar de temps passats, marcant molt l'enyorança, i donant peu a allò que es diu, que "qualsevol temps passat, fou millor", quan la realitat és, que no era el temps millor, i sí ho eren les circumstàncies personals dels qui rememoren succeïts d'una altra època.

Parlaré, o millor, escriuré, d'allò que solia ser la festa de Pasqua, -el que es refereix a xics i xiques- pels anys 1940 ó 1941. Allò que diga no serà experiència o succeït personal, perquè a més de no tindre per als altres, el valor que per a l'interessat, seria una revelació de poc de gust. El que diga, puix, serà la visió que a mi m'oferia en quant a comportament o succeït d'un grup o colla d'amics.

I anem al cas: S'havia acabat la guerra civil de 1936/39, feia poc de temps. Fou en la Pasqua de 1939, i, de pressa i corrent com es diu, ens entenguérem amb un grup de xiques de Torrent, i passejarem i berenarem junts en Pasqua, però quasi, no ferem amistat de més nugassa, i fou anar a Pasqua, i en acabar aquesta, "si t'he vist, no m'enrecorde". En l'any 1940, ja més rotats com diríem en terme deportiu, prepararem la pasqua amb més temps. Fou el dia de Sant Blai, -3 de febrer-, quan els xics que s'ocupaven del "tracte", abordaren un grup de xiques d'Aldaia, perquè segons es deia, i era veritat, anar amb xiques d'Aladia, era molt més fàcil, que anar amb xiques d'Alaquàs. No era açò una raessa ni una falsa opinió. Si les xiques eren d'Alaquàs, resultava més difícil, perquè elles es manifestaven molt esquivades, segurament perquè les mares els repetien molt allò de "El bon drap, en la caixa es ven" i, a no ser que un xic tinguera interès concret per una xica, no es ficava en trots perquè, ara i adés la gent era còmoda, i era sabut que amb xiques d'Alaquàs, si es conformaven a ser "pasqüeres", s'havia d'anar patint i, amb les d'Aldaia, el camí estava sempre molt més fàcil per part de les xiques i també per part de les mares, segons ens deien els xics un poc majors que nosaltres que havien passat el mateix anys abans. Com deia abans, el dia de Sant Blai, es parlava amb les xiques i, si aquestes no s'havien compromés amb altra colla de xics, solien acceptar, condicionant'ho, al sí que donaren la resta de les amigues, puix en Sant Blai no solien estar totes, ni tant sols la majoria. Si la proposta era acceptada encara que condicionada al sí de la resta, els encarregats, ja eren "pasqüeros", "i ja aquell dia acabaven passejant junts. Des d'eixe dia i fins al dia de Pasqua, els portadors de l'encarrec de demanada de rogle i resta d'amics que estaven lliures de compromís per les vesprades, solien anar a Aldaia, o vore l'hora al rellotge de l'església, o baixar a la "cisterna" i veen les xiques que també eixien a passejar i, d'eixa manera, l'amistat s'anava enfortint.

Era el diumenge de Pasqua pel matí quan ja s'incorporaven tots els xics per vore's amb les xiques, per donar la conformitat -si es donava el cas- i, ja oficialment, plantejar la marxa a seguir en totes les festes de Pasqua, que comprenien els tres dies de Pasqua i el dilluns següent, dia de Sant Vicent.

Ens acollirem al costum que elles ens digueren que era el d'Aldaia, que les xiques portaven berenar per als xics els tres dies i ells, els xics, pagaven les despeses de la xocolatada del dia de Sant Vicent. Torne al comentari de l'acollida de les xiques i les mares d'Alaquàs. Eren molt poques les cases d'Alaquàs que s'oferien a acollir el rogle de xics i xiques en sa casa per a fer un berenar, per les mires que abans hem comentat; A Aldaia, eren les pròpies mares les que oferien sa casa i, una vegada elegida aquesta, diverses mares s'oferien per ajudar a montar la festa, com ara: anar al forn a fer els dolços propis per a la xocolatada, ajudar a l'ama de casa a arreglar el lloc on es feia la festa, i es mesclaven de vegades entre els "pasqüers",

açò feia fàcil l'accés a les xiques per banda nostra, sent molt tolerants a l'hora d'acabar la festa, i fins i tot permetien que en ella s'organitzara un ballet. Açò, en conjunt, prova que resultava, com deiem, anar en xiques d'Aldaia tan fàcil, com difícil era anar amb xiques d'Alaquàs. Aquestes raons justifiquen l'aplicació d'un aforisme d'Alaquàs, que deia "A Pasqua les mirades i a Sant Francesc les parlades".

Sabem que els Novenaris a Sant Francesc tenen començament el dissabte següent a San Vicent i que el dia de Sant Francesc es celebra el segon dia del Novenari; puix bé; el xic que tenia interès de veritat per una xica, corria el risc obligat d'intentar passejar-se o creuar-se amb la xica els dies de Pasqua i, calentet, sense donar lloc a res, a Sant Francesc dir-li-ho a la xica, per no donar lloc a que altres veus ho digueren en casa d'ella i espantaren la peça (terme caçador).

I em reconduïx a la fi del treball:

El Diumenge de Pasqua, primera visita oficial dels xics a les xiques, es donava, si així ho creia la majoria, conformitat a allò que de alguna manera, ja estava acordat abans i, des d'eixe moment, tot anava seriósament. S'acordava l'hora de reunir-se per la vesprada, que no solia ser més tard de les tres, a Aldaia. Es tardava poc en ajuntar el total de xiques, -els xics ja havíem vingut d'Alaquàs tots junts, i aleshores ens disposavem a agafar el camí de "El Vedat", anant pel Camí Vell de Torrent d'Alaquàs, és a dir pel Cementeri, i des de l'eixida cada xic havia triat la xica que li pareixia més propícia per a companyia i, si no li era esquiva, ja eren parella, tota la Paqua. En l'any 1940, el menjar era cosa de luxe, puix havia vertadera necessitat d'aliments, que cada casa resolía com podia. El quedar bé amb els pasqüeros -i ací altra vegada les mares-, obligava a fer alguna cabriola alguna casa, que no anant sobrada, no podia quedar mal, i la xica s'emportava els tres dies, un bon berenar.

Ja en El Vedat, després de triar el lloc on possessionar-se, després d'uns pocs jocs, com eren: botar a la corda; al viudo, és a dir, llevar-li la xica a qui la tenia davant d'ell, fent-li senyes; al Pare carabassot; a les penyores. Es a dir rescatar les que cada u o una havia perdut en els jocs; a "El Sant Petit quan balla" i algún altre joc, o exhibició botant algún "tocino" o a la doble corda, es feia l'hora de berenar. Cadascun s'acoblada amb la seua parella, i algun xic, portat per l'assumit estat d'escassesa, triava la xica amb qui berenar, fiat més en el volum del bolso del berenar que en els dots de la xica. Totes elles, puix es veia i després es comentava, aparcaren per un dia o més bé pels tres, les necessitats de menjar que déiem adés; vertadera abundància i diríem qualitat: llomello o conill amb tomaca; truita d'alls o faves; companatge variats; formatge manxec o roig; no faltava ni l'encisam ni les olives; ni els pastissos de peix o tonyina, rematant açò amb un bon panou, després d'unes bones postres, i com no de la consabuda "mona", amb el ritual obligat de la trencada de l'ou en què com solia ocórrer, no faltava algun xic "graciós" que deixava alguna xica coenta, però que en mires a l'obligada amabilitat, no acusava el colp, i tot acabava en rialles.

El berenar es feia prou cerimoniós; A més de fer bon consum de menjar es raonava; es contava algun acudit o fet graciós, i entre bromes i rialles es feia l'hora d'alçar taula; els més matiners en acabar s'anaven incorporant a jocs, que eren compartits amb gust, per xiques i xics.

Sempre hi ha en totes les colles algú o alguna que fa cap, i aquesta era la persona encarregada de manifestar que quedava una hora de camí, i que havien d'anar fent-se l'ànim de retornar a Aldaia.

Des de les tres o les tres i mitja que ens havíem ajuntat en la Plaça d'Aldaia i havíem pres el camí a "pateta", no havíem fet més que cansar-se, encara que ho fèrem amb molt de gust, per la qual cosa la tornada era més lenta que l'anada afegim a açò que ja baixavem més amiguets, és a dir, "Cada ovella amb sa parella" i, encara que aquell temps era molt distint al d'ara, cada parelleta anava molt ocupada, en dir o escoltar el que l'altre o l'altra deia; i encara que l'anar anavem cap amunt i ara cap avall, pot dir-se que si l'anada ens costà una hora, no diré el doble, però sí, que la tornada, encara que era cap avall, costava molt més.

El segon i el tercer dia, pot dir-se que foren molt pareguts al primer, tant en el lloc del

berenar, que sempre fou El Vedat, com en l'harmonia que tinguérem, i també en el bon berenar que gaudírem.

I va de final:

Em referiré al dia de Sant Vicent, és adir el de la xocolatada. Es programà el lloc, és a dir la casa on celebrar-la, triant-i açò ho feren les xiques i les seues mares- entre les cases que havien oferides, que eren varies. S'hagué, de parlar de pressupost, i es va acordar que ficarem els xics SEIXANTA PESSETES, que, en aquell temps, era més o menys, el que guanyava un jornalero del camp en una setmana; i encara que parlant entre nosaltres veiem que s'havien passat en la quantitat que havíem de pagar, quan aplegà el dia de Sant Vicent i vérem la disposició del berenar o la xocolatada, sense parlar ens ficarem d'acord. De segur que les xiques o les mares ficaren a banda dels nostres, algun diner més, perquè el muntatge del berenar en quant a quantitat i qualitat, era una cosa, com sol dir-se, "fora de sèrie". Ni faltaren principis ni final. Una bona xocolata amb sucadissos, és a dir, panous; coques fines; pastissets; dolços variats, però bons; la beguda que volguérem i, per damunt de tot, encara que això no coste diners, un ambient d'harmonia compartida, tan acceptable, que no era d'estranyar que d'aquells dies sorgiren -erem dotze xics- tres o quatre festejos, i dos o tres, quasi, quasi.

Encara que els xics de tots els temps, han desitjat -parlant de xiques- més facilitats que les ofendas per elles, valga dir, que mai hagué res, pel qual s'ens poguera cridar l'atenció, perquè dins de la tendència que sol haver "d'eixir s'en del motlle", ni les xiques, ni els xics, xafarem mai terreny en el qual s'ens poguera criticar el nostre comportament.

Mariá Planells Segura, 68 anys

12. LA PLACETA DEL SANTÍSSIM

La "Placeta del Santíssim" tiene su propia historia que está tan vinculada al pueblo, que no se puede hablar de Alaquàs (me refiero al antiguo Alaquàs), precindiendo de ella, de su entorno, de su gente. La "Placeta" no eran solo las casas, humildes casas, ni siquiera las altivas y nobles torres del señorial Palacio asomadas a ella, ni el venerable Campanario de nuestra querida Iglesia.

"La Placeta del Santíssim" eran sus gentes, las gentes que vivían y morían a su sombra. La Placeta era María "la Chata", vulgar apariencia y corazón de oro, era, el tío Micalet el "Pastor" serio y responsable, la Tía Teresa "la Chenerala", la que al preguntarle la edad siempre respondía, con gran regocijo del preguntón: *Quatre vintenes i cinc*.

La Placeta era el tío Hilario y el tío Pepe "el Mocho", era la idiosincrasia y el peculiar modo de ver la vida de "Moreno el Barber" melómano por excelencia, la gracia, el desparpajo y la ironía de "Malaena la Llàsera", su mujer. Y cómo olvidar a D. Vicente Lis, gran amigo de todos y rodeado siempre por la chiquillería.

Mercedes la "Liguria" y José María "el Caguero", la tía Marieta la "Bolla" y Consuelito su hija, Ampara la "Terrerola", un alma de Dios y Pere "la Reig", su marido con sus alegres e inocentes borracheras sabatinas, y el tío "Parrorro", el "Perote" y hasta el perro de Perote, eran parte de la vida cotidiana de la Placeta. Tanto como lo eran las reñidas partidas de pilota a pared sobre la pared del Sindicato Agrícola o la del Campanario que disputaban acaloradamente pelotaris tan "afamados" como los hermanos "Pardala", Francisco y José, Modesto, Jeroni y otros que siento no recordar mientras esperaban turno en la barbería del "Moreno" y coreadas las jugadas por la risa estridente de Salvadoret "Sorrejín".

Pero cuando la Placeta era el corazón del pueblo era en la "Huitava del Corpus".

Cuatro o cinco días antes comenzaban los preparativos, dedicándose algunas de las mujeres a la recogida de los donativos que habrían de cubrir los gastos de velas, ramos de flores, etc., etc.; otros junto con la chiquillería, visitaban los chalés de los alrededores, llegando hasta el chalé de "Cabot" y hasta la mansión de los "Santonja", junto al barranco de Torrente, donde nos proveían de palmas y flores.

Y llegado el día, por la mañana después de afanarse las mujeres y algún hombre si se hallaba disponible, en recoger macetas y plantas se deshojaban las flores y ramas de verde con grandes matas de "Matapuça", para la enramada.

A media tarde el tío Mariano Llácer, barría concienzudamente toda el área de la plaza, regándola después para ponerla a punto. Hecho esto comenzaba el arreglo del altar, bajo el antiquísimo retablo. Se sacaban las mejores sábanas bordadas y los ricos y preciosos cubrecamas de raso. Se colocaban los candelabros que se encargaba de traer de la Iglesia Salvadoret Montoro el "Sacristà" y ya como colofón, lo enramada formada por pétalos de rosas, claves, galán de noche, matapuça y verbena, lo que al disponerse sobre la tierra humedecida hacían que se desprendiera un aroma único.

Hoy al pasar por mi "Placeta del Santíssim" no puedo menos que recordar aquello de "éstos Flavio que aquí ves..." porque en verdad de lo que fue no queda más que el viejo retablo, gracias a Dios. Y no es que quiera retroceder en el tiempo, ni que me guste decir que cualquier tiempo pasado fue mejor, pero añoro los años pasados entre su vieja estructura, con el querido campanario y las viejas torres contemplando los juegos de los numerosos niños que en ella jugaban. Pero añoro sobre todo, sus gentes que no sabían que existía una palabra que se llamaba solidaridad, pero que no les hacía falta conocerla, solo la practicaban.

María Esteve Llácer

13. SOBRE LA FABRICACION DEL PAN EN TIEMPOS PASADOS

Recogemos unas cuantas palabras que estaban en uso hasta hace muy pocos años o que corren peligro de desaparecer. Se refieren todas ellas a la fabricación del pan. Era frecuente amasarlo en casa, llevarlo amasado al horno para que allí fermentara, bajarlo al "taulell", donde las mujeres dividían la masa en porciones, las pesaban, si así lo querían, y les daban diversas formas.

CONQUILLER era el criadito de pocos años que iba a las casas de las parroquianas para llevar al horno, envuelta en una manta apropiada, la masa del pan, sobre un POST o tabla de madera. Para mayor comodidad se hacía descansar esta tabla sobre una especie de corona redonda de tela enrollada que se acomodaba sobre la cabeza. El chiquillo aprendía muy pronto a hacer equilibrios para que sin sujetarla con las manos no le cayera nada al suelo. Terminada la cocción, devolvía el pan a las casas. En castellano se llama "*anacalo*". El Diccionario de Alcover registra las palabras "Coquiller" y "Coquillera", pero en Alaquàs la forma en uso era "Conquiller".

La PASTERA era un recipiente de madera, de fondo plano y paredes algo inclinadas hacia afuera, dentro del cual se amasaba la harina, con el agua correspondiente y un poco de sal y RENT o levadura. En castellano se llama *artesa*. En las casas particulares no solía faltar la correspondiente "pastera", en la que las mujeres amasaban para el "día que hi havia forn", que era el "dijous". En ese día de la semana la jornada de cocción se prolongaba durante toda la mañana para atender a las parroquianas. Para la venta al público los horneros amasaban en el horno dentro de una habitación llamada PASTIN, donde había una gran "pastera" alargada y pegada a la pared. Allí ejercitaban sus brazos en este trabajo aunque, desde comienzos del presente siglo se les había aligerado mediante las conocidas máquinas amasadoras. Estas se ponían en funcionamiento muy de madrugada no sin molestias para los vecinos, que acababan siempre por habituarse y conseguían el sueño aun en medio de tan gran estrépito.

Para acelerar el proceso de fermentación se solía subir la masa por una escalerilla al ALCA-BÓ, que era una habitación construida sobre el horno propiamente dicho para recibir y conservar su calor.

Cuando se estima que la masa había alcanzado el grado debido de fermentación - y ello se comprobaba por el aumento de su volumen - se llevaba al TAULELL, mesa ancha y larga, que ocupaba gran parte del local de la panadería. Allí había, colgada del techo una balanza de platos, pequeña, con sus rudas pesas de hierro.

En ella se pesaban las distintas piezas de pan. Los profesionales del oficio lo hacían con sorprendente rapidez. Tarea ésta muy delicada, porque el público estaba entonces muy sensibilizado por la exactitud del peso del pan y los Ayuntamientos demostraban su eficacia política mediante las revisiones que de forma inesperada y como por sorpresa hacía el REPES (el Repeso), presidido por el Alcalde y algún concejal y con la colaboración del Alguacil provisto de la correspondiente romana.

Una vez pesadas las piezas los propios horneros o las parroquianas procedían a FENYER, o sea, a darles forma de ROLLO, circular con un agujero al medio, que se abría con el dedo índice haciendo girar rápidamente la pieza alrededor, o de PATACA o PATAQUETA. Estas últimas se conseguían dando a la masa forma circular, mediante rápidos movimientos rotatorios impulsados por la mano, luego con un cuchillo se hacía un corte radial y por este corte se abría el conjunto hasta darle una figura algo parecido a una B.

Todos los días se "ESCOMBRABA" el horno, sacando de él las cenizas y limpiando las losas con un palo largo provisto de una tela en el extremo. Su manejo suponía destreza y fuerza en los brazos.

Se conservaba el uso de la palabra EINA para indicar el utillaje o conjunto de instrumentos necesarios para esta industria, una de las más antiguas del mundo.

José Esteve Forriol

14. EL CAMP DE FUTBOL VELL

A finals de la dècada dels quaranta encara no existia el Camp de Futbol de Rosal.

La pràctica d'aquest esport es feia en un descampat existent en terme d'Aldaia, tocant en mateix cavalló, que vorejava el carrer de Sant Josep a l'altura dels carrers de Sant Hipòlit i Sant Francesc.

Aquest descampat confrontava amb el carrer de Sant Josep/cavalló, amb un camp d'oliveres per la banda de ponent hui ocupat per l'ex-cine Benlloch-Kaos i finques contigües; per un camp de garroferes, on es troba actualment el Poliesportiu d'Aldaia; i per la via del tren, pel seu nord.

Els habitants d'Alaquàs que varen nàixer fins ben entrada la dècada dels cinquanta, anomenaven aquest descampat com el "cavalló". Després, en construir-se el camp del Rosal, Camp de Futbol nou, passa tothom a anomenar aquell lloc "el camp de futbol vell".

Es tractava de terres mig perdudes, de difícil conreu perquè no els arribava l'aigua de la sèquia de Benager. En els anys de la postguerra, fins a quasi l'arribada dels anys seixanta, a la part més pròxima a la via del tren se solia plantar ordi o ciuada.

Josep M. Soriano Bessó, 46 anys